

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران جنوب

رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

عنوان

مبانی فقهی حقوقی جاسوسی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر حیدر امیرپور

استاد مشاور

جناب آقای دکتر سیدمحمد صدری

نگارش

شروین بنیادداری

زمستان ۱۳۹۵

ب

تقدیم به:

مادرم

شمع فروزان زندگی ام که تمامی پیشرفت ها و آرامش هایم را مدیون او هستم.

و همسر

مونس و همسفری که در تمامی راه تحصیل همواره مشوق من بوده است.

تقدیر و تشکر

شکر شایان نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم. از استادان فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر حیدر امیرپور به عنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر سید محمد صدری به عنوان استاد مشاور که همواره نگارنده را مورد لطف و محبت خود قرار داده اند، کمال تشکر را دارم.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۵	تعریف و تبیین موضوع
۶	سؤال های تحقیق
۶	سابقه و ضرورت تحقیق
۷	روش انجام تحقیق
۸	فرضیه های تحقیق
۸	کاربردهای متصور از تحقیق
۸	مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه
۸	اهداف تحقیق
	فصل دوم: مفهوم شناسی و اقسام جاسوسی
۱۱	تعریف لغوی و اصطلاحی جاسوس
۱۳	تجسس در اصطلاح فقه
۱۵	جاسوس و جاسوسی در اصطلاح حقوقی
۱۶	قیود تعریف
۱۶	۱- تسلیم اسرار به بیگانه
۱۷	۲- متقلبانه بودن
۱۹	رابطه بین جاسوسی و خیانت به کشور
۱۹	تعریف خیانت به کشور

۲۱	مقایسه جاسوسی و خیانت به کشور
۲۳	اشکالات تعاریف حقوق دانان
۲۴	اقسام جاسوسی
۲۵	مصادیق خیانت در حقوق اسلام
۲۷	معیار تمیز جاسوسی از خیانت به کشور
۲۸	نحوه ارتکاب جاسوسی و عناصر آن با توجه به فناوری نوین
۲۸	۱. جاسوسی ماهواره ای، هوایی و شبکه اشلون
۲۸	۱,۱ ورود به اماکن ممنوعه جهت کسب اطلاعات
۳۰	۱,۲ تقسیم بندی اماکن نظامی
۳۱	اطلاعات فنی
۳۱	جاسوسی ماهواره ای
۳۲	جاسوسی هوایی
۳۳	سامانه اشلون
۳۳	جاسوسی ماهواره ای و حقوق بین الملل
۳۴	جاسوسی هوایی و حقوق بین الملل
۳۵	جاسوسی تلفنی
۳۶	نظامی
۳۶	اقتصادی
۳۶	سیاسی
۳۶	اجتماعی
۳۷	شگردهای مورد استفاده در جاسوسی تلفنی
۳۸	جاسوسی رایانه ای

۳۸	جاسوسی اینترنتی
	فصل سوم: مبانی فقهی جاسوسی
۴۴	حرمت تجسس و دلایل آن
۴۴	حرمت تجسس در زندگی خصوصی افراد
۴۶	تجسس در امور خصوصی دیگران ضررهای جبران ناپذیری دارد
۴۷	دلایل حرمت
۴۷	الف) دلیل عام
۴۸	۱. دلیل عقلی
۴۸	الف) ظلم بودن تجسس
۴۸	ب) اصل عدم ولایت
۵۰	۲. دلیل نقلی
۵۰	الف) ظلم بودن تجسس از نظر شرع
۵۱	ب) حرمت مومن در قرآن و سنت
۵۲	بحث تفسیری
۵۴	ب) دلیل خاص
۵۴	نهی از تجسس در قرآن و سنت
۵۵	اما آیه ی مربوط به تجسس
۶۱	حرمت تجسس برضد نظام
۶۱	دلایل حرمت
۶۱	الف) دلیل عام
۶۱	یک-وجوب حفظ نظام

۶۱	۱.دلیل عقلی
۶۳	۲.دلیل نقلی
۶۳	دو-وجوب حفظ نظام در قرآن و سنت
۶۴	اولاً-قرآن
۶۴	۱.اطاعت از خدا، رسول و اولی الأمر (صلوات الله علیهم اجمعین) عامل دوام اجتماع
۶۴	۲.کیفیت رابطه مسلمانان با خود و دیگران
۶۵	ثانیاً-سنت
۶۶	ب-دلیل خاص
۷۰	ممنوعیت تجسس برضدنظام، در قرآن و سنت
	فصل چهارم: مصادیق و موارد تجسس حرام
۷۷	مصادیق و موارد تجسس حرام
۷۷	تفتیش منازل
۷۸	هتک حرمت مخابرات، مراسلات و مکالمات تلفنی
۷۹	مصادیق تجسس برضدنظام
۸۰	رکن مادی
۸۰	الف)مصادیق جاسوسی به مفهوم حقوقی آن
۸۰	۱.جاسوسی در اماکن نظامی
۸۰	۲.جاسوسی مربوط به عملیات ارتش (نیروهای مسلح)
۸۰	۳.تسلیم اسرار نظامی، سیاسی و مفاتیح رمز به اجنبی
۸۱	۴.تسلیم نقشه ها یا اسرار راجع به سیاست داخلی یا خارجی مملکت به افراد فاقد صلاحیت
۸۱	۵.جاسوسی به نفع یک کشور بیگانه و به ضرر کشور بیگانه دیگر در خاک ایران

۸۱	ب) مصادیق اعمال محرمانه در حکم جاسوسی
۸۲	۱. اختفای عمدی جاسوسان یا سربازان دشمن در زمان جنگ یا صلح
۸۲	۲. ورود دشمن به اماکن نظامی به طور ناشناس
۸۲	۳. برقراری ارتباط با اتباع دشمن از طریق مکاتبه یا مخابره
۸۳	۴. ورود به مواضع نظامی برای سرقت نقشه یا کسب اطلاع از اسرار سیاسی یا نظامی
۸۳	۵. نقشه برداری یا عکس اندازی از قلاع نظامی
۸۳	رکن معنوی
	فصل پنجم: مستثنیات حرمت تجسس و ادله آن
۸۷	الف) تحقیق و تفحص در امر ازدواج
۸۹	دلیل جواز
۹۱	ب) تفحص و مراقبت از کودک، نوجوان و جوان
۹۲	دلیل جواز
۹۳	ج) تفقد و تفحص از احوال محرومان جامعه
۹۴	دلیل جواز
۹۴	عریف و نقیب
۹۸	د) نظارت و کنترل بر اعمال کارگزاران
۹۸	۱. گزینش کارگزاران و دلیل جواز آن
۹۹	اول - دلیل جواز گزینش در قرآن
۱۰۱	دوم - دلیل جواز گزینش در سنت معصومین (علیه السلام)
۱۰۴	۲- اهمیت نظارت و بازرسی

۱۰۶	۳- مراجع کنترل و نظارت در فرهنگ اسلامی
۱۰۷	یک- خداوند
۱۰۹	دو- وجدان
۱۱۰	سه - نظارت همگانی
۱۱۰	چهار- مدیر
۱۱۱	۴- شیوه‌های کنترل و نظارت
۱۱۳	۵- مراحل کنترل و نظارت
۱۱۴	۶- دلایل جواز نظارت و بازرسی در اعمال کارگزاران
۱۱۴	یک- دلیل عام
۱۱۵	الف) دلایل عقلی
۱۱۶	دو. دلیل نقلی (آیات و روایات)
۱۱۷	اول- قدرت عامل فساد و انحراف
۱۱۸	دوم- امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۲	تعریف معروف و منکر
۱۲۲	اقسام معروف و منکر
۱۲۳	شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۴	مراتب امر به معروف و نهی از منکر
۱۲۶	دو- دلیل خاص
۱۲۷	نظارت امیرمؤمنان (ع) بر کارگزاران خود
۱۲۸	نامه به عثمان بن حنیف انصاری (حاکم بصره)

۱۲۹	اهمیت این نامه
۱۳۲	نامه به شریح قاضی
۱۳۳	۷. وظایف کارگزاران:
۱۳۴	۸. ویژگی‌های بازرس
۱۳۶	۹. بازرسی و کنترل کارگزاران در قانون اساسی
۱۳۸	تجسس و تفحص در اطراف چیزی که افشای آن جایز است
۱۳۸	تجسس مغیا به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی صحیح
۱۴۰	تجسس و تحقیق در مورد امام جماعت
۱۴۱	تجسس از کسی که خود ساتر عیوب و اسرار و گناهانش نیست
۱۴۴	برای حفظ عرض و آبروی افراد
۱۴۶	برای تعیین وصی، قیم و وکیل در امور اولاد
۱۴۷	الف) تجسس از تحرکات دشمنان داخلی
۱۴۸	دلایل جواز
۱۴۸	وجوب حفظ نظام
۱۴۸	دو- دلیل خاص
۱۴۸	تجسس از منافقین و دشمنان داخلی در قرآن و سنت
۱۵۳	ب) تجسس در اعمال دشمنان خارجی
۱۵۳	دلایل جواز
۱۵۳	یک- دلیل عام
۱۵۴	وجوب حفظ نظام
۱۵۵	دو- دلیل خاص
۱۵۶	جواز تجسس در اعمال دشمنان خارجی در سنت معصومین (علیهم السلام)
۱۵۸	نقش سازمان های اطلاعاتی و امنیتی
	فصل ششم: احکام تجسس و جاسوسی

۱۶۱	احکام تجسس حرام
۱۶۱	الف) احکام تجسس در امور خصوصی افراد
۱۶۱	۱. حرمت اطلاع بر عورات
۱۶۴	۲. وجوب دفاع از حریم و عرض
۱۶۶	۳. کیفیت دفاع از حریم و عرض
۱۶۷	۴- ضمان یا عدم ضمان
۱۷۰	الف) ضمان
۱۷۲	ب) عدم ضمان
۱۷۴	ب) احکام تجسس مضر به نظام
۱۷۵	کیفر جاسوس
۱۷۵	۱- جاسوس مسلمان
۱۷۶	۲- جاسوس ذمی
۱۷۷	۳- جاسوس حربی
۱۷۸	احکام تجسس غیر حرام (جایز)
۱۷۸	احکام تجسس مفید برای نظام
۱۷۹	۱. احکام مربوط به گزینش و نظارت در سخنان امام خمینی (قدس سرّه الشریف)
۱۸۱	۲. احکام مربوط به تجسس در اعمال دشمنان
۱۸۲	نتیجه گیری
۱۸۴	منابع

چکیده

حفظ امنیت و ثبات جامعه، جلوگیری از برهم خوردن نظم عمومی، برقراری آرامش مردم و احساس امنیت آنان در زندگی خصوصیشان مورد اهتمام دین اسلام است که این امر در روایات و احادیث و سیره پیامبر (ص) و همه معصومین (ع) مشخص است.

یکی از مباحث مهم در مباحث حقوقی و فقهی عبارت است از جاسوسی، که جاسوس در لغت به معنای دارنده و همراه اسرار شر است و در اصطلاح به معنای تجسس و گردآوری اطلاعات و اسناد مخفی و طبقه بندی شده راجع به امور نظامی و عملیات آفندی و پدافندی یا کسب اطلاع از اوضاع و احوال سیاسی یا اقتصادی مملکت به قصد دادن آن اطلاعات به دولت خارجی در مقابل اخذ پول یا هرنوع پاداش یا اجرتی، یا بی اجرت است.

با اینکه هیچ جامعه ای از به کارگیری جاسوس مستثناء نمی باشد اما امنیت کشورها ایجاب می کند که این مقوله بیشتر مورد توجه قرار گیرد. گاهی این جرم با خیانت به کشور چنان امتزاج می یابد که تشخیص آنها را از هم دشوار می سازد.

این نوشتار با مطالعه تحلیلی-توصیفی و به روش گردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه ای به بررسی مفهوم جاسوسی، ادله و مبانی آن، اقسام جاسوسی و تفاوت آن با نهادهای مشابه از جمله خیانت به کشور و استثنائات وارد بر آن بحث می کند.

کلید واژه: تجسس، خیانت به کشور، ادله حرمت جاسوسی، فقه و حقوق.

مقدمه

یکی از مسائل پیچیده فقهی و حقوقی، مسئله احکام تجسس و جاسوسی است. گرچه این موضوع از دیرباز مطرح بوده و به لحاظ موضوعی، موضوع چندان جدید محسوب نمی شود اما وسایل و شیوه های جاسوسی و اهداف و اغراض جدید، در این موضوع پیچیدگی خاصی به آن بخشیده است. ابهام در جرایم سیاسی، کیفیت مجازات این جرایم و نحوه انطباق جاسوسی در این جرایم نیز زمینه ی تحقیق و پژوهش همه جانبه را در این موضوع فراهم آورده است.

بدیهی است که قانون و نظام جزایی یک کشور تبلوری از حیات اجتماعی آن کشور است و حیات اجتماعی به طور پیوسته در معرض تغییر و تکامل است، با دگرگونی جنبه های مختلف پدیده های اجتماعی، قوانین نیز بر اساس مقتضیات و مصالح و مفسد فردی و اجتماعی دچار دگرگونی هایی می شود. با برقراری نظام جمهوری اسلامی و لزوم اعمال قوانین و مقررات مطابق با موازین شرع، بازنگری و گشودن افق های جدیدی از مباحث اسلامی در جهت اصلاح نظام جزایی کشور امری اجتناب ناپذیر است. بنابراین در جوامع امروزی مسائلی همچون تجسس و جویا شدن از اوضاع و احوال سیاسی و اجتماعی و حتی نظامی بحثی داغ است و به آن مبتلاء هستیم. ولی آیا از نظر فقه هم این امر پسندیده است یا خیر؟ به عبارت دیگر این همان موضوعی است که در این رساله سعی شده است به آن پرداخته شده و مورد بررسی قرار گیرد. این نوشتار در شش فصل گردآوری شده است که فصل اول به عنوان کلیات مباحث تجسس و جاسوسی، اهمیت و ضرورت آن در جامعه و تاریخچه تجسس و جاسوسی پرداخته است.

در فصل دوم مفهوم شناسی و اقسام جاسوس مورد بررسی قرار گرفته است که در آن به تعاریف لغوی، فقهی، حقوقی و اقسام آن و همچنین تعریف خیانت به کشور و مقایسه آن با جاسوسی پرداخته است.

در فصل سوم از دیدگاه فقهی آراء و نظرات علماء و همچنین و روایات این موضوع بررسی شده است که در آن به حرمت تجسس در زندگی خصوصی افراد و دلایل آن و همچنین حرمت تجسس بر ضد نظام با ذکر دلیل پرداخته شده است.

در فصل چهارم و پنجم از مصادیق و موارد تجسس حرام و همچنین مستثنیات حرمت تعیین و ادله آن صحبت شده است که هر کدام از این موارد شامل موضوعاتی هستند که به تفکیک در مورد آنان بحث شده است.

فصل آخر احکام تجسس و جاسوسی می باشد که شامل احکام تجسس حرام و احکام تجسس مضر به نظام و همچنین احکام تجسس غیر حرام می باشد.

از آن جا که واژه جاسوسی در اذهان ممکن است به صورت یک جرم نقش بسته شده باشد تلاش شده است که در این رساله به جرم یاعدم جرم بودن آن پرداخته شود.

اما امر مهمی که در این رساله به آن اشاره است جایگاه تجسس در دین اسلام و دیدگاه اسلام به این مقوله می باشد که شامل تجسس از دیدگاه قرآن، بازخورد پیامبر اعظم (ع) و ائمه اطهار (ع) با این موضوع و دیدگاه فقها با تجسس در جامعه از جنبه های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و علمی بررسی شود.

فصل اول

کلیات

تعریف و تبیین موضوع

یکی از مسائل و موضوعات کنونی انجام عملیات جاسوسی در جوامع می باشد که مسائل متعددی از جمله مشروعیت و مجاز بودن اقدامات جاسوس مسلمان در انجام مأموریت را فراروی دانشمندان اسلامی قرار می دهد. مطالعه ی آیات و روایات حاکی از آن است که جاسوس به عنوان ابزاری کارآمد در راستای تأمین امنیت و پیشبرد اهداف و مقاصد اسلامی مورد توجه واقع شده و همچنین ادله، عقل و سیره پیامبر نیز دال بر استفاده از جاسوس به منظور پیشگیری از نفوذ و رخنه عوامل متعدد در جوامع اسلامی و میان مسلمین می باشد.

در کتب لغت برای این ماده معانی متفاوتی ذکر شده است. ابن منظور در کتاب «لسان العرب» می گوید: «جس» برای جستجوی خبر و تفتیش از باطن امور است و تجسس نیز به همین معناست و بیشتر به امور شر و بد گفته می شود و جاسوس دارنده و همراه اسرار شر است. تجسس در لغت و عرف اختصاص به خبریابی برای دیگران ندارد بلکه اعم از آن است، یعنی هم خبر برای دیگران و هم خبر برای خود می تواند باشد و دیگر این که جاسوس دارای معنای نسبی است هم می تواند به عنوان جرم مطرح شود و هم نوعی تلاش وطن دوستانه. جاسوسی از جرایمی است که هم به صورت سنتی و هم به صورت رایانه ای جرم انگاری شده است. با این که هیچ جامعه ای از به کارگیری جاسوس مستثنی نمی باشد اما امنیت کشورها ایجاب می کند که این مقوله بیشتر مورد توجه قرار گیرد. گاهی این جرم با خیانت به کشور چنان امتزاج می یابد که تشخیص آن ها را از هم دشوار می سازد و علم حقوق را به چالش می کشد.

این پایان نامه می کوشد تا مفهوم جاسوس و ویژگی ها و مبانی فقهی و حقوقی جاسوس را تبیین و بررسی نماید. در ضمن بررسی تجویز یا عدم تجویز، مشروعیت یا عدم مشروعیت جاسوس که در برخی موارد با دستورات و احکام قانون گذار مخالف و مغایر است مسأله این نوشتار است.

سؤال های تحقیق

سؤال های اصلی

۱) مراد از جاسوس چیست؟

۲) مبانی فقهی و حقوقی جاسوس چیست؟

سؤال فرعی

آیا اقدامات جاسوس که بنا به دلایل مختلفی مخالف قوانین و احکام شرعی باشد مشروعیت دارد؟

سابقه و ضرورت تحقیق

با مراجعه به پایان نامه هایی که در خصوص این موضوع کار شده است مطالب آن ها را بررسی نموده و در ذیل نمونه ای از آن ها را بیان می نمایم.

- خیانت و جاسوسی در حقوق کیفری ایران، آقای حیدر ملک زاده، دانشگاه شهید بهشتی، سال ۷۴
مبنای کار در این پایان نامه تجزیه و تحلیل قوانین کیفری ایران در خصوص موضوع مذکور است. از جمله مزایای مهم این پایان نامه در نظر گرفتن سوابق قوانین فعلی در حقوق کیفری ایران و فرانسه و تا حد امکان مقایسه و انطباق آن ها با حقوق کیفری اسلام و منابع فقهی است.

- جاسوسی و خیانت به کشور، آقای عادل ساریخانی، دانشگاه تربیت مدرس، تابستان ۷۵
هدف این تحقیق بررسی تفصیلی جنبه های گوناگون دو موضوع مهم از مباحث حقوق جزای اختصاصی یعنی جاسوسی و خیانت به کشور بوده است در این تحقیق ابتدا به معنی و مفهوم لغوی و اصطلاحی جاسوسی، خیانت به کشور و اجزای هر یک به تفصیل بیان شده و نظریات مختلف درباره

ماهیت این دسته از جرایم نقل شده است. ذکر تاریخچه تحولات جاسوسی از دوران باستان در ایران می باشد.

اولاً نوشته های موجود ناظر به مبانی فقهی جاسوس نیست، به نظر می رسد در فقه توجه بیشتری به حقوق افراد جامعه شده است تا قانون، آیات و روایات فراوانی هستند که تجسس در امور خصوصی مردم را مذموم می شمارد. اسلام در پی تامین امنیت در تمام زمینه های زندگی مردم است چه از نظر مالی، جانی، امنیت روانی و..... تجسس در امور مردم گاهی باعث هتک حرمت و حیثیت دیگران می شود و این در حالی است که آبروی مومن در نزد شارع بسیار عزیز و گرامی است.

ثانیاً تحقیق مستقلی در خصوص اقدامات جاسوس که مغایر با احکام اسلامی است صورت نگرفته است.

اهداف تحقیق

- ایجاد پیش اطلاعاتی نسبت به جاسوسی برای جامعه حقوقی و ایجاد پیش حقوقی برای دستگاه های اطلاعاتی

- توانمندسازی دستگاه های اطلاعات کشور جهت مقابله با تهدیدات جاسوسی از طریق شناخت شیوه های ارتکاب جاسوسی

- ارائه راهکارهایی جهت اصلاح قوانین

آگاه سازی قانون گذار، نظامیان، جامعه حقوقی و کارمندان بخش های دولتی که به مناسبت شغل و وظیفه خود اطلاعات طبقه بندی شده در اختیار دارند

فرضیه های تحقیق

- جاسوسی عبارت است از گردآوری و گزارش مخفیانه اخبار و اطلاعات سری کسی یا موسسه ای و یا کشوری به طرف مقابل با افراد و یا کشور ذی نفع.
- از دیدگاه اسلام امر تجسس و تفتیش از جمله موارد حساسی است که در برخی از امور انجام آن حرام مؤکد و در مواردی هم واجب است.

کاربردهای متصور از تحقیق

- برخورد حقوقی با جاسوس
- انجام اقدامات مفید و مؤثرانه از جاسوس

مراجع استفاده کننده از نتیجه پایان نامه

قضات، وکلا، دانشجویان نیرو و دستگاه های امنیتی از جمله افرادی هستند که می توانند از نتیجه این پایان نامه استفاده نمایند.

روش انجام تحقیق

۱) روش و ابزار گردآوری اطلاعات :

روش گردآوری اطلاعات این پایان نامه به صورت کتابخانه ای می باشد.

۲) روش تجزیه و تحلیل داده ها:

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات داده ها به صورت تحلیلی- توصیفی می باشد.